

Teoria, istoria și critica literară în studii recente (I): Teodora Dumitru și revizitarea modernismului

Ștefan BAGHIU, Vlad POJOGA

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: stefan.baghiu@ulbsibiu.ro, vlad.pojoga@ulbsibiu.ro

Literary Theory, History and Criticism in Recent Studies (I): Teodora Dumitru and the Revisiting of Modernism

This article introduces the debate over Teodora Dumitru's most recent work on Romanian modernism and its connections to the European definitions of the concept. Baghiu and Pojoga argue that there is a shift in Romanian literary criticism that needs to be brought forward in as many ways as possible, so that the new tendencies in literary research get more and more engagement in scholarly approaches. Such an outcome would provide a framework for the redefining of local literary history in connection to the transnational dimension of contemporary theory.

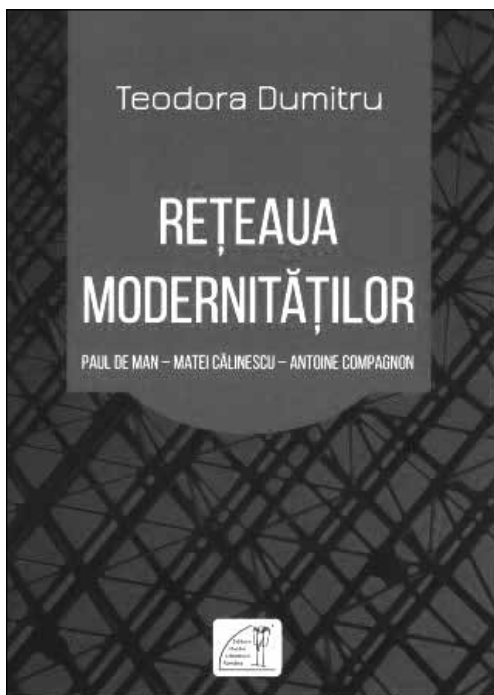
Keywords: Romanian Modernism, Teodora Dumitru, E. Lovinescu, contemporary literary studies

Revista Transilvania pornește o serie de dosare de receptare a celor mai importante cărți de teorie, istorie și critică literară apărute și traduse în spațiul românesc în ultimii ani, sub titlul *Teoria, istoria și critica literară în studii recente*. Considerăm că odată cu apariția unor volume de importanță majoră în străinătate, ca *Romanian Literature as World Literature*¹, spațiul teoretic românesc va fi nevoit cât de curând să se responsabilizeze și să își asume faptul că, deși există tot mai multe voci care anunță creșterea irelevanței teoriei literare în contextul actual², ea abia pornește la drum în adevăratul sens al expresiei, mai ales în ceea ce privește discutarea fenomenelor literare în accepțiunea lor transnațională și în grilele tot mai coerente ale teoriilor *World Literature*³. Și nu doar în cadrul unor volume care tratează expres fenomenele literare prin aceste grile teoretice, ci și în cazul studiilor individuale, tot mai des contaminate pozitiv de noile teorii.

În ultimii ani, cercetarea literară a început să

reviziteze câteva dintre cele mai importante momente ale istoriei culturale a spațiului românesc. Nu doar dintr-o nevoie de *update* metodologic, prin care anumite aspecte ale literaturii române să fie interpretate prin teorii de ultimă oră, ci mai ales dintr-o lipsă bizară de reflecții asupra unora dintre cele mai importante concepte cu care critica și istoria literară operează în mod curent în corelație cu situația mai largă, regională sau globală a acestora. Primul exemplu în această direcție ar fi cartea din 2013 a lui Andrei Terian, *Critica de export*, care a ridicat câteva probleme fundamentale în legătură cu raportul dintre gândirea critică din spațiul românesc și cadrul global al acesteia⁴. Mai mult, studiile monografice sau cărțile de critică și istorie literară dedicate fenomenelor literare au suferit aceleași modificări. Spre exemplu, până la *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului*, mult discutata carte de debut a lui Alex Goldiș⁵, cu toate că s-a discutat despre literatura din primele

decenii ale comunismului românesc, aproape nimeni nu a încercat să decripteze aparatul criticii literare din perioada respectivă și modul de operare al acesteia în comparație cu alte situații din spatele Cortinei de Fier⁶. Apoi, cu toate că structuralismul a fost mereu dezbătut în critică, cu toate că studiile universitare nu îl ocolesc niciodată, până la cartea Adrianei Stan din 2017, *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România*⁷ aproape că nu au fost puse în context chestiuni elementare de asemănări și diferențe între rolul acestui curent în România și în alte spații culturale. Așadar, monografiile dedicate anumitor curente literare și teoretice au fost în cadrul ultimelor generații de critici literari mai mult gesturi fundamentale de acoperire a anumitor lipsuri în cercetare înainte de a fi reinterpretări ale discursului istoriografic, deși au venit la pachet cu metode noi⁸.

În aceeași manieră, studiul Teodorei Dumitru din 2013, *Sindromul evoluționist. Teoria genurilor, tradiția gândirii categoriale și conceptul de evoluție a literaturii în critica și istoria literară românească din prima jumătate a secolului al XX-lea*, reprezintă în viziunea noastră cel mai important reper autohton în evaluarea raportului dintre cercetarea literară și cercetarea științifică, un aspect adesea trecut cu vederea mai ales de către filologii rămași prin tradiție într-o anumită perspectivă impresionistă asupra literarului. Așadar, dacă G. Ibrăileanu se situează „între marxism și darwinism”, datorită capitalului simbolic pe care Marx și Darwin îl dețin în epocă și prin continuatorii lor („terți mediatori”, după cum îi numește Dumitru)⁹, studiile autoarei demonstrează calmarea contradicțiilor acestor teorii de către Ibrăileanu pentru a „converti individualismul lui Darwin în serviciul gândirii lui Marx”¹⁰. Apoi, în

cea ce îi privește pe Ibrăileanu sau pe E. Lovinescu, conceptele teoretice, adică „noțiunile de selecție și de mutație ilustrează, mai ezitant sau mai rezolut, tendințele antiesențialiste ale criticii și istoriei literare românești”, dar, în același timp „continuau să coexiste alături de viziuni ferm esențialiste, deseori în gândirea aceluiași autor”¹¹. Mai mult, pentru E. Lovinescu, „teatrul celui mai evident disconfort epistemologic este, pe de o parte, promovarea teoriei clasice a genurilor literare și, pe de altă parte, afirmarea unor principii cu potențial antiesențialist, ca sincronismul și mutația valorilor estetice”¹².

Pe scurt, Teodora Dumitru demonstrează caracterul profund alterat al teoriei în circulația ei de la centru la periferie, de la sursă la țintă. Ceea ce devine un subiect în sine necesar pentru studiile literare pornind de la observațiile ei este acest „telefon fără fir” al ideilor literare și al teoriei, această adaptare (ca să ne păstrăm în jargonul evoluționist) a teoriei prin modificarea misiunii, ideologiei și, de ce nu, a ideilor constituente în sine. Nu altul este motivul pentru care în același studiu amplu, Teodora Dumitru a propus poate cea mai relevantă analiză comparativă asupra exegezelor modernismului în ceea ce privește opera critică a lui E. Lovinescu, anume comparația cu *De la Baudelaire la suprarealism* din 1933 a lui Marcel Raymond și *Structura liricii moderne* din 1956 a lui Hugo Friedrich. Astfel, „lupta sa anti-formalistă și pentru autonomia esteticului se înfățișează ca un simptom al marginalității în comparație cu Raymond, care lasă problema *formei* în seama esteticienilor”¹³. Mai mult, în cadrul aceleiași comparații, Teodora Dumitru observă că Lovinescu, spre deosebire de Marcel Raymond nu este motivat de o disociere de tradiția raționalistă, disociere care stă la baza analizelor criticului elvețian. Așadar, acest demers comparativ antrenează de fapt în joc complexe și sisteme ample prin care anumite dezbateri critice locale pot fi explicate. La fel cum, mai departe, analizând concepția despre poezie a lui G. Călinescu, criticul preia explicațiile lui Andrei Terian referitoare la „liturgic” și „hieroglific”¹⁴ și la conflictul dintre „viziunea non-referențială («liturgică»), afișată în *Curs de poezie* (1938), și viziunea referențială («hieroglifică»), expusă în *Universul poeziei* (1948)”¹⁵ pentru a arăta felul în care această dualitate/dicotomie călinesciană „servește (...) reconstituirii și, într-o oarecare măsură, elucidării acestor (false) raporturi de subordonare dintre teoria literară și filosofia limbajului”¹⁶.

Așadar, în *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*, Teodora Dumitru a continuat aceste incursiuni în paradoxurile circulației ideilor literare în același sens. Motivul principal care stă la baza cărții este faptul că „opera lui E. Lovinescu a rămas neaprofundată în complexitatea gândirii sale” din cauza unei specializări „eminente literară a exegeților și, în consecință, privilegiul unghiului de vedere literar”, prin care „criticii și istoricii literari

ii subordonează contribuția filosofico-sociologică intereselor literare”, în timp ce „sociologii și politologii îi contestă sau îi ignoră competențele dincolo de domeniul literaturii” și „filosofii de formație îi remarcă diletantismul judecăților și nesiguranța conceptelor”¹⁷. Dincolo de faptul că după 1944 Lovinescu este pus la index și apoi recuperat mai ales prin critica literară și mai puțin prin sociologia culturii, studiile sale teoretice nu au avut cum să-și trăiască propice posteritatea, fie și prin contestații productive, datorită climatului general al perioadei postbelice. Studiile literare românești au abuzat de valențele lor exclusiv literare în perioada postbelică în timpul în care culturile vestice au consolidat legături tot mai puternice cu sociologia și deseori chiar cu marxismul.

Scopul acestei serii de dosare este de a clarifica și de a deschide dezbateri pornind de la aceste studii, tocmai datorită acestor curenți ale cercetării. Departele de a fi simple recenzii, articolele pe care le propun Daiana Gârdan, Emanuel Modoc și Andreea Mîrț sunt studii care devoalează posibile reinterpretări ale istoriei literare în urma apariției volumelor semnate de Teodora Dumitru. Astfel, pentru Daiana Gârdan, „cazul Lovinescu (...) demonstrează, de fapt, caracterul disfuncțional al conceptului de antimodern, sau, cel puțin, puțină lui relevanță în contexte externe celui francez”¹⁸, punând în dezbatere și conceptele operate recent de Oana Soare¹⁹. Emanuel Modoc reface istoria unor concepte înrudite în imaginarul criticii și istoriei literare, avangarda și modernismul, afirmând că „travaliul consolidării modernismului literar și artistic nu doar că reflectă, dar și certifică prezența și, în majoritatea cazurilor, precedența unei noțiuni cât se poate de fixe a avangardei, în raport cu care modernismul se identifica, după caz, fie în termeni opozitivi (în literatura română), fie de sinteză (în cultura poloneză)”²⁰. În fine, Andreea Mîrț observă pe urmele Teodoriei Dumitru că una dintre strategiile centrale ale criticului literar de la Sburătorul este cea a „ambiguizării termenilor, tocmai când aceștia pretind a da dovadă de specificitate și definire particulară”²¹.

Lăsăm acest dosar deschis pentru intervenții ulterioare în cadrul revistei și sperăm ca textele din cadrul dosarului să creeze inițiative complexe de cercetare, căci ele demonstrează, alături de studiile de la care acest dosar pornește, că niciun subiect din istoria literaturii române nu a fost clasat încă.

Note:

1. vezi Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian (eds.), *Romanian Literature as World Literature*, Bloomsbury, New York, 2018.
2. Poate cel mai interesant text din acest punct de vedere este interviul Melissei Dinsman cu Franco Moretti, *The*

Digital Humanities: An Interview with Franco Moretti, în *LA Review of Books*, 2 martie 2016: „The humanities will need to save themselves, and not only for the crass reason that going to university can cost an insane amount of money, so students choose to go into business, medicine, economics, etc., to remake the money as soon as possible. It's not just that, although that cannot be simply dismissed. In the 20th century the natural sciences have produced some amazingly stunning and beautiful theories in physics, and genetics, and in biology. The humanities have produced nothing of this sort”. Pentru spațiul românesc vezi Ovio Olaru, „What is Digital Humanities and What's It Doing to Romanian Departments”, în *Revista Transilvania*, nr. 5-6, 2019, p. 30-37; Mihaela Ursa, „Is Romanian Culture Ready for the Digital Turn?” în *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, nr.1, 2015, pp. 80-97.

3. Un pas pe care am încercat să îl facem în acest sens este și volumul Maria Sass, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga (eds.), *The Culture of Translation in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, Peter Lang, Berlin, 2018.

4. Andrei Terian, *Critica de export*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2013.

5. Alex Goldiș, *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului*, Cartea Românească, București, 2011.

6. O excepție poate fi considerată Sanda Cordoș, *Literatura între revoluție și reacțiune: problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2002.

7. Adriana Stan, *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2017.

8. Pentru mai multe detalii legate de studiile noi în cercetarea literară românească vezi și Emanuel Modoc, Ștefan Baghiu, „New Paradigms in Contemporary Romanian Literary Studies (I)”, în *Revista Transilvania*, nr. 5-6, 2019, p.13-15.

9. Teodora Dumitru, *Sindromul evoluționist. Teoria genurilor, tradiția gândirii categoriale și conceptul de evoluție a literaturii în critica și istoria literară românească din prima jumătate a secolului al XX-lea*, București, Academia Română, 2013, p.13: „Ibrăileanu nu deschide practic un culoar direct între Darwin și Marx, ci se servește de teorii și interpretări livrate de nume cu o mare sau mai mică rezonanță în comunitatea științifică și filosofică a epocii lui Darwin și Marx, precum și de descendenți mai mult sau mai puțin fideli ai acestora (...)”.

10. *Ibid.*, p. 19.

11. *Ibid.*, p. 92.

12. *Ibidem.*

13. *Ibid.*, p. 115.

14. Andrei Terian, *G. Călinescu. A cincea esență*, Cartea Românească, București, 2009, p. 117.

15. Teodora Dumitru, *op.cit.*, p. 128.

16. *Ibid.*, p. 131.

17. Teodora Dumitru, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2016, p. 9.

18. Daiana Gârdan, „Dinamica ideologiilor literare în modernitatea românească. Recitiri contemporane”, în *Revista Transilvania*, nr. 7, 2019, p. 7.
19. Oana Soare, *Ceilați moderni, antimodernii. Cazul românesc*, Muzeul Literaturii Române, București, 2017.
20. Emanuel Modoc, „Câteva revizitări ale conceptelor de modernism și avangardă în discursul critic și istoriografic contemporan”, în *Revista Transilvania*, nr. 7, 2019, p. 18.
21. Andreea Mîrț, „«Cercurile vicioase» ale modernității lovinesciene”, în *Revista Transilvania*, nr. 7, 2019, p. 13.

Bibliography:

- Cordoș, Sanda, *Literatura între revoluție și reacțiune: problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX [Literature between Revolution and Reaction: the Topic of Crisis in Romanian and Russian Literature of the 20th Century]*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2002.
- Dinsman, Melissa, interviu cu Franco Moretti, *The Digital Humanities: An Interview with Franco Moretti*, în *LA Review of Books*, 2 martie 2016: <https://lareviewofbooks.org/article/the-digital-in-the-humanities-an-interview-with-franco-moretti/>, accesat la 01.07.2019.
- Dumitru, Teodora, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu [The Political and Literary Modernity in the E. Lovinescu's Thinking]*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2016.
- Dumitru, Teodora, *Sindromul evoluționist. Teoria genurilor, tradiția gândirii categoriale și conceptul de evoluție a literaturii în critica și istoria literară românească din prima jumătate a secolului al XX-lea [The Evolutionist Syndrome. Genre Theory, the Tradition of Categorical Thinking and the Concept of Evolution of Literature in Romanian Literary Criticism and History from the first half of the 20th Century]*, București, Academia Română, 2013.
- Gârdan, Daiana „Dinamica ideologiilor literare în modernitatea românească. Recitiri contemporane”, în *Revista Transilvania*, nr. 7, 2019, p. 5-12.
- Goldiș, Alex, *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului [Criticism in Entrenchments. From Socialist Realism to the Autonomy of the Aesthetic]*, Cartea Românească, București, 2011.
- Martin, Mircea, Christian Moraru, Andrei Terian (eds.), *Romanian Literature as World Literature*, Bloomsbury, New York, 2018.
- Mîrț, Andreea „«Cercurile vicioase» ale modernității lovinesciene”, în *Revista Transilvania*, nr. 7, 2019, p. 13-15.
- Modoc, Emanuel „Câteva revizitări ale conceptelor de modernism și avangardă în discursul critic și istoriografic contemporan”, în *Revista Transilvania*, nr. 7, 2019, p. 16-21.
- Modoc, Emanuel, Ștefan Baghiu, „New Paradigms in Contemporary Romanian Literary Studies (I)”, în *Revista Transilvania*, nr. 5-6, 2019, p.13-15.
- Olaru, Ovio, „What is Digital Humanities and What's It Doing to Romanian Departments”, în *Revista Transilvania*, nr.5-6, 2019, p. 30-37.
- Sass, Maria, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga (eds.), *The Culture of Translation in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, Peter Lang, Berlin, 2018.
- Stan, Adriana, *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România [The Linguistic Rampart. A Comparative History of Structuralism in Romania]*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2017.
- Terian, Andrei, *Critica de export [Criticism for Export]*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2013.
- Terian, Andrei, *G. Călinescu. A cincea esență [G. Călinescu. The Fifth Essence]*, Cartea Românească, București, 2009.
- Ursa, Mihaela, „Is Romanian Culture Ready for the Digital Turn?” în *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, nr. 1, 2015, p. 80-97.

